

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

מה 'מסוכן' בפרשנות הפשט? (שיעור 77)

מאיר לוקשין (lockshin@yorku.ca)

שיעורי הפרשנות מוקדשים לעילוי נשמת

הרבנית ד"ר אביגיל ראק,

שלימדה בימי העיון במשך כעשר שנים על פרשנים ודרכי פרשנותם.

יהי זכרה ברוך.

1. הקדמת משה מנדלסון (1729-1786), לפירושו לתורה ה"ביאור"

ויאל מהרש"ד הנ"ל לעשות כאשר דברתי: אסף וקבץ דברי הכתוב לפי פשוטו . . . מעל ספרי ראשוני הפשטנים הגדולים . . .

המה המאור הגדול רש"י ז"ל אשר אין ערוך אליו בכל מקום שדרך בדרך הפשט ונכדו הרשב"ם ז"ל המעמיק עד מאוד בפשוטו של מקרא ולפעמים יותר מהראוי, עד שלאהבת הפשט הוא נוטה לפעמים מנקודת האמת והראב"ע ז"ל שהיה בקי בכל החכמות . . .

א. פשט והלכה

ה"ביאור" של משה מנדלסון הקדמה לפרשת משפטים

2. הרשב"ם פתח ביאורו על הפרשה הזאת העמוקה והרחבה עד מאוד בהלכות ודינין בלשון הזה:

3. "ידעו ויבינו יודעי שכל כי לא באתי לפרש הלכות, אף על פי שהם עיקר, כמו שפירשתי בבראשית כי מיתור המקראות נשמעין ההגדות וההלכות, ומקצתן ימצאו בפירושי רבינו שלמה אבי אמי זצ"ל. ואני לפרש פשוטן של מקראות באתי, ואפרש הדינין וההלכות לפי דרך ארץ. ואף על פי כן, ההלכות עיקר, כמו שאמרו רבותינו (בבלי סוטה ט"ז). הלכה עוקרת מקרא."

4. והנה אף אנו בצל כנפי הנשר הגדול נחסה ולא נזוז מפשוטי המקראות ימין ושמאל.

5. אבל לא שכחנו את הכלל הכלול לנו בהקדמת הספר על דבר ההבדל שיש בין הסותר והמתחלף. והוא שפשוטו של

מקרא אפשר שיהיה מתחלף לקבלת רבותינו באופן הביאור אבל אי אפשר שיהיה סותר להם בהלכות ודינין. כי הדברים המתחלפים אינו מן הנמנע שיהיו שניהם אמת, אבל הדברים הסותרים אם האחד אמת, השני שקר בהכרח

6. ולכן בכל מקום שהנראה מגלוי של פשטות המקרא סותר לקבלת רז"ל בהלכות ודינין, חובה על המבאר לעזוב דרך הפשט מכל וכל, ולילך באורח הקבלה האמיתית, או לעשות פשרה ביניהם אם תצלח.

7. רש"י שמות פרשת יתרו פרק כ

[זכור את יום השבת] . . . וכן פתרונו תנו לב לזכור תמיד את יום השבת, שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מזמינו לשבת:

רמב"ן שמות פרק כ

8. וכתב רש"י בפירושו זכור תנו לב לזכור תמיד את יום השבת שאם נזדמן לו חלק יפה יהא מזמינו לשבת, וזו ברייתא היא ששנויה במכילתא כך, רבי אלעזר בן חנניה בן חזקיה בן גרון אומר זכור את יום השבת לקדשו, תהא זוכרו מאחד בשבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תהא מתקיניו לשבת.

9. אבל בלשון יחיד שנויה, ואינה כהלכה, שהרי בגמרא (ביצה טז א) אמרו תניא אמרו עליו על שמאי הזקן כל ימיו היה אוכל לכבוד שבת, כיצד מצא בהמה נאה אומר תהא זו לכבוד שבת, למחר מצא אחרת נאה הימנה מניח השניה ואוכל את הראשונה, אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו, כל מעשיו היו לשם שמים, שנאמר (תהלים סח כ) ברוך ה' יום יום יעמס לנו. תניא נמי הכי, בית שמאי אומרים בחד בשביך לשבתך, וב"ה אומרים ברוך ה' יום יום יעמס לנו. . . והלכה היא כדברי ב"ה:

10. ועל דרך הפשט אמרו (במכילתא כאן) שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת שלא נשכחוה ולא יתחלף לנו בשאר הימים,

11. רמב"ן בראשית פרק ט פסוק ד

אך בשר בנפשו דמו [לא תאכלו] - כתב רש"י בעוד נפשו בו. בשר בנפשו לא תאכלו, הרי אבר מן החי, ואף דם לא תאכלו, הרי דם מן החי. אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו. וזה כפי הפשט איננו נכון, ולפי המדרש איננו אמת, שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים (סנהדרין נט א), לא על דם מן החי

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

12. בכור שור שמות פרק כא

(ב) כי תקנה עבד עברי [שש שנים יעבד]: . . . לפי שאמר "אשר הוצאתיך מארץ מצרים [מבית עבדים]" להיות בני חורין, מפרש ואזיל שלא ימכרו עוד ממכרת עבד, כי איני רוצה שיהיו עבדים עוד, כי עבדי הם, . . . וקדם שטרי לשטר אחרים. ובשביעית [ישלחנו חפשי מעמך]: שאינו חורש וזורע וקוצר ובוצר, אינו צריך עבודה כל כך. ישלחנו חפשי חנם: שלא יתן לאדון כלום, אבל האדון מעניקו, כדכתיב "העניק תעניק לו" (דברים טו 14).

13. אבן עזרא שמות פרק יג

(ז) הנה השבת הזהיר על גרך אשר בשעריך, כי על זה התנאי יגור בשעריך, שלא יעשה מלאכה לפני בשבת, וככה ביום הכפורים, כי כן כתוב, וככה בפסח שלא יאכל חמץ במקום שהוא רשותו, וזהו טעם בכל גבולך:

14. רש"י ויקרא פרק טז

(י) [השעיר אשר עליה עליו הגורל לעזאזל] יעמד חי [לפני ה' לכפר עליו לשלח אתו לעזאזל המדברה]: . . . מה תלמוד לומר חי, לפי שנאמר לשלח אותו לעזאזל, ואינו יודע שילוחו אם למיתה אם לחיים, לכך נאמר יעמד חי, עמידתו חי עד שישתלח, מכאן ששילוחו למיתה:

15. רשב"ם ויקרא פרק טז

לשלח אותו לעזאזל המדברה - לפי פשוטו לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר, כמו שמצינו בציפרי מצורע ושלח את הצפור החיה על פני השדה, לטהרו מטומאתו. אף כאן לטהר את ישראל מעונותם משלחו אל המדבר והוא מקום מרעה הבהמות, כדכת' וינהג את הצאן אחר המדבר. ובתלמוד מדבריות בייתות:

ב. פשט ו'לזול' במדרש

אבן עזרא בראשית מו

16. ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות, גם זה תמה, למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה שהולידה משה והיא בת ק"ל שנה? ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים?
17. ולא די לנו זה הצער, עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה, "יוכבד אמי אחרי התנחמי" והיא בת ר"נ שנה, רמב"ן בראשית מו
18. ורבי אברהם השיב ואמר כי זה תימה, אם כן למה לא הזכיר הכתוב הפלא . . . אלו דבריו:
19. והנה פן יהיה חכם בעיניו בסתירת דברי רבותינו, אני צריך לענות אליו. . . זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב על רבותינו בענין פינחס (במדבר כה יב) וזולתו במקומות הרבה

20. דברים כו ה

וענית ואמרת לפני יהוה אלהיך, ארמי אבד אבי, ויגד מצרימה, ויגר שם במתי מעט; ויהי-שם, לגוי גדול עצום ורב.

21. רש"י דברים פרק כו פסוק ה

ארמי אבד אבי - מזכיר חסדי המקום ארמי אבד אבי, לבן בקש לעקור את הכל, כשרדף אחר יעקב.

22. אבן עזרא דברים פרק כו פסוק ה

אבד אבי - מלת אבד מהפעלים שאינם יוצאים, ואילו היה ארמי על לבן, היה הכתוב אומר מאביד או מאבד. ועוד, מה טעם לאמר 'לבן בקש להאביד אבי', וירד מצרימה? ולבן לא סבב לרדת אל מצרים. והקרוב, שארמי הוא יעקב. כאילו אמר הכתוב: כאשר היה אבי בארם, היה אבד, . . . והטעם, כי לא ירשתי הארץ מאבי כי עני היה כאשר בא אל ארם. גם גר היה במצרים,

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

רב אליהו מזרחי דברים כ"ו ה'

23. . . . ויהיה אובד לפי זה פועל יוצא, כאילו אמר "ארמי מאבד אבי"
24. והחכם ראב"ע טען ואמר מלת אובד אינה מן הפעלים היוצאים ואילו היה ארמי על לבן היה הכתוב אומר מאבד או מאביד וכן כתב גם רד"ק . . . .
25. והוכרחו לפרש ארמי על יעקב אבינו, ונקרא כן לפי שגר בארם ונקרא אובד כי בצער גדול היה שם . . . אבל חכמינו ז"ל העתיקו על פי קבלתם האמיתית איש מפי איש עד משה רבינו עליו השלום מפי הגבורה ש"ארמי" הוא לבן וש"אובד" הוא יוצא . . . .
26. והנה הרד"ק כתב בהקדמתו בחלק הדקדוק "והיום גלו אבותינו בארץ לא להם בין העמים הם וילמדו לשונם וישכחו לשון הקודש ולא נשאר בידינו רק מה שנשאר בידינו עשרים וארבעה ספרים שבידינו ומילין מעוטין בדברי המשנה" שהורה בזה שנפסדו ממנו כמה וכמה ספרים חוץ מהכ"ד ספרים שבידינו
27. ודברי המשנה שאצלינו היום הם כדברי המקרא בעצמם, מפני שחכמי המשנה קבלו הלשון מפי הספרים הראשונים שהיו טרם גלותנו ונפסדו ממנו . . . .

ג. פשט וניתוח ספרותי

רמב"ן שמות פרק ד פסוק ט

28. והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת - "והיו" שני פעמים, נראה בעיני, אילו אמר והיו המים אשר תקח מן היאור לדם ביבשת, שומע אני שבידו הם נהפכים לדם, ואף כשיהיו בארץ יהיו כהויתן, עכשיו "והיו" האחרון מלמדנו שלא יהיו דם עד שהיו ביבשה. לשון רבי שלמה.
29. ואין המשמעות הזו כן כדברי הרב. ואין צריך למדרשו, שכבר מצאו בעלי הלשון (הרד"ק בס' המכלול סא א) שדרך הרבה מקראות לכפול תיבות לנחץ ולחזק, או בעבור מיצוע ארוך שבא ביניהם, . . . וכן ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה ויאמר בילדכן וגו'

30. רמב"ן בראשית פרק יב

- ויאמר ה' אל אברם לך לך - להנאתך ולטובתך, ושם אעשך לגוי גדול, וכאן אי אתה זוכה לבנים, לשון רש"י. ואין צורך, כי משפט הלשון כן, הגשם חלף הלך לו (שה"ש ב יא), אלכה לי אל הגדולים (ירמיה ה ה), קומו ועברו לכם את נחל זרד (דברים ב יג), ורובם ככה.

31. אבן-כספי בראשית כד

- א-לוהי השמים וא-לוהי הארץ. ואין קושיה, כי אחרי כן לא אמר רק "ואלוהי השמים", כי כבר הודעתך שהביאור חסר ועזיבתו אינו חסר.

ד. פשט וקריאה היסטורית

אברבנאל דברים פרק ה

32. לא את אבותינו כרת ה' כלומר שלא תקל התורה בעיניכם בעבור הדורות הרבים. כי הש"י לא נתן התורה לאותו דור הרמוז אשר קבלוה. כי ידוע היה לפניו שהם לא יבאו אל הארץ ולזה לא יקיימו בה המצוות. אבל כרת הברית ההוא בעבור הדורות הבאים שיבאו לארץ וישמרו לעשותם.
33. והוא אמרו כי אתנו אנחנו אלה פה היום. רוצה לומר לא היתה התורה מכוונת אלא לכל אשר יהיו חיים בכל דור ודור לא לאותם אשר קבלוה.
34. וכבר המשילו זה לבונה גלגל הריחים על אמת המים. שאין ספק שלא כיון בבנינו אל אותם המים אשר עברו בזמן הבנין מצד מה שהם רמוזים. אבל יכוין אל המים מצד מה שהם עוברים תמיד. ויאמר באמת כי לא על המים שעברו כוון מלאכתו. כי גם על העוברים תמיד. ולזה אמר לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת.... כי אתנו אנחנו אלה פה היום כלנו חיים וכן אל אותם שהיו חיים תחתנו עד סוף כל הדורות.
35. ואם כן המעמד האלהי הוא עומד בעינו בתקפו ובגבורתו בכל זמן בכל העוברים תמיד כמשל בנין הרחים על אמת המים.
36. והוא הטעם בעצמו כמה שאמר והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. ובאמרו להלן ואותנו הוציא משם. כי בכל אלו העניינים כיון אל הכלל העומד תמיד. לא אל האישים שנזדמנו בשעת המעשה.
37. וכיון שהמעמד ההוא מכוון כנגד כל דור ודור וכל איש ואיש אשר מבני ישראל המה. אם כן באמת ובתמים תוכלו לאמר. פנים בפנים דבר ה' בהר מתוך האש כי עמכם דבר עם היות שלא הייתם שמה בפרטיותכם.

ימי עיון בתנ"ך תשע"ט

רמב"ן שמות ו 25

38. [ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה] ואם היה זה שם פוטיאל שם איננו נדרש, מה טעם להזכיר שם אדם לא ידענו מי הוא, ולכן אמרו רבותינו (ב"ב ק"א; סוטה מג א) שהוא מזרע יוסף שפטפט ביצרו ומזרע יתרו שפטם עגלים לעבודת גלולים, והוזכר לשבח שזכו בצדקתם לכהונת עולם.

39. ועל דרך הפשט נאמר שהכתובים מזכירים במלכים שמות אמותם, ושם אמו מעכה בת אבישלו (מ"א טו ב - י), ושם אמו עזובה בת שלחי (דהי"ב כ לא), וכן כולם.

40. או שהיה פוטיאל נכבד וידוע בדורו והזכירו לשבח.

41. בראשית פרק לו פסוק כד

ואלה בני צבעון ואיה וענה הוא ענה אשר מצא את הימם במדבר ברעתו את החמרים לצבעון אביו:

42. רש"י בראשית פרק לו פסוק כד

הוא ענה - האמור למעלה (פסוק כ) שהוא אחיו של צבעון וכאן הוא קורא אותו בנו, מלמד שבא צבעון על אמו והוליד את ענה: את הימם - פרדים, הרביע חמור על סוס נקבה וילדה פרד, והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם.

43. רשב"ם בראשית פרק לו פסוק כד

הוא ענה שנזכר בימי משה על שם גבורתו אשר מצא את היימים הגיבורים או חיות רעות ונצחם. לפי פשוטו אין לדקדק יותר:

44. רש"י בראשית פרק כב פסוק יד

אשר יאמר היום - שיאמרו לימי הדורות ... כמו 'עד היום הזה' שבכל המקרא, שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה על היום שעומדים בו.

45. רשב"ם בראשית פרק יט פסוק לז

עד היום - בימי משה. וכן כל עד היום עד ימי הסופר שכתב את הדבר:

ה. פשט והסברים פרוזאיים

46. שמות פרק ב

(ג) ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר: ... (ה) ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיקה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה:

47. רש"י: (ג) בחמר ובזפת - זפת מבחוץ וטיט מבפנים, כדי שלא יריח אותו צדיק ריח רע של זפת:

(ה) ... ורבותינו דרשו הולכות לשון מיתה, כמו (בראשית כה לב) הנה אנכי הולך למות, הולכות למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייען, כי למה לנו לכתוב ונערותיה הולכות:

48. רשב"ם: בחמר - מבפנים; ובזפת - מבחוץ, שלא יכנסו בו המים:

ותשם בסוף - אשר סמוך לשפת היאר, והטמינתהו יפה שההולכים על שפת היאר לא יכלו לראות התיבה, אבל הרוחצים בתוך הנהר יכלו לראותה, כי יוכבד לא נכנסה בנהר להצפינו מכל צדדיו היטב. ולכך ראתהו בת פרעה שהיתה רוחצת בתוך היאר, אבל נערותיה שהיו הולכות על שפת היאר לא יכלו לראותה: